

Araştırma Notları

Yâkub Çerhî'ye Âit Tefsirin Orta Asya Türkçesine Yapılan Tercümelere

Gülnaz SAİDOVA*

Nakşbendiyye'nin tarihindeki önemli temsilcilerden biri olan Yâkub Çerhî (ö. 851/1447), tasavvuf, fıkıh, tefsir ve diğer konularda onu aşkın eser vermiş olup, bu eserler arasında tanınmış olanları *Neynâme*, *Risâle-i Ünsiyye* ve *Tefsîr-i Çerhî*'dir. Onun *Tefsîr-i Çerhî* adlı eseri¹ kendi tarikat coğrafyasında itibar kazanmış ve bu yüzden, henüz XVI. yüzyılda Hemedânî Hacı tarafından Orta Asya Türkçesine tercüme edilmiştir. Her eser döneminin dilini yansıtmaması ve âit olduğu çevrenin anlaşılmasında kaynaklık değeri taşıdığı için Türk dillerinin tarih içindeki gelişiminin çeşitli dönemlerini belirlemek adına bu alandaki yazılı mirâsı bilimsel açıdan araştırmak büyük öneme sahiptir. Türkçe tefsirler de Farsça tefsirler gibi eski bir tarihe sahiptir. Bunlar, ilk başta Arapça ve Farsça tefsirlerin etkisiyle şekillenmiş ise de daha sonra kendine özgü özelliklere sahip olmuştur. Nakşbendî tarikatının özelliklerini yansıtan *Tefsîr-i Çerhî*'nin Türkçe tercümelere müstakil birer tefsir değilseler de Farsçasından belli yönleriyle ayrıcalıklar taşımaktadırlar. Bu yazı çerçevesinde Çerhî'ye âit tefsirin Orta Asya Türkçesine yapılmış tercümelerinin nüshaları üzerinde duracağız.

I. Hemedânî Hacı Tercümesi

Tefsîr-i Çerhî'nin XVI. yüzyılda Hemedânî Hacı tarafından Orta Asya Türkçesine çevrilen nüshası, Özbekistan Cumhuriyeti Bilimler Akademisi'nin Şarkşinaslık Enstitüsü'nün fonunda 7180 numarayla ve *Tercüme-i Tefsîr-i Çerhî* adıyla korunmaktadır. *Tercüme-i Tefsîr-i Çerhî* hakkındaki ilk bilgiler *Sobraniye vostoç-*

* Taşkent İslam Üniversitesi, Özbekistan (anisaxon@mail.ru).

1 Çerhî, eserini yazarken *el-Keşşâf*, *el-Kevaşi* ve *et-Teysîr* gibi tefsirlerden yararlandığını vurgular. Bunların dışında *Basâir*, *Hakâyıku't-tefsîr*, *Tefsîr-i Kâdi Beyzâvî*, *Vasît*, *Tebsiratü'l-edille*, *Şerhü'l-Keşşâf*, *Tefsîr-i Abdüssamed el-Gaznevî*, *Lisanü't-tenzîl*, *Tefsîr-i Ebû Saîd Hanefî*, *Tefsîr-i Semerkandî*, *Tenbihü'l-gâfilin* gibi eserlerden; ayrıca tasavvuf sahasında Hâce Parsâ'nın *Risâle'si*, Hakîm Tirmizî'nin *Nevâdirü'l-usûl*'ü, Celâleddin er-Rûmî'nin *Mesnevî'si*, Senâi Gaznevî'nin İbnü'l-Fârız'ın şiirleri gibi pek kaynaktan istifade etmiştir.

nih rukopisey AN UzSSR (SVR) katalogunda² sunulmuştur. Bu tarihten sonra, 2000 yılında M. Razzakova yazma hakkında bir makale yayımlamış,³ 2010 yılında yazmanın tıpkı önsöz ve dipnotlarla birlikte basılmıştır.⁴

İlgili nüsha, okunaklı bir nesih yazıyla, bazı yerlerde de nesta'lik hatla siyah mürekkep kullanılarak yazılmış olup hattat adı ve yazıldığı tarih nüshada belirtilmemiştir. Nüsha 16,5×20,5, metin 11,5×14 boyutlarındadır ve her sayfada 15-16 satır vardır. Kapak, siyah kartondan hazırlanmış olup şemse ve turunçla süslenmiştir. 200 varaktan ibâret olan yazmanın, son altı varağında (vr. 194^a-199^b) nesta'lik yazıyla birkaç hadisın Arapça metni ve Farsça tercümelerine yer verilmiştir.

Eserin mukaddime kısmında tefsirin müellifi, eserin yazılış sebepleri, yararlanılan kaynaklar, mütercimın adı, tercümenin gerçekleştirildiği tarih, tercümenin maksadı beyân edilmiştir. Buna göre Türk diliyle doğanların Tâcıkçeyi anlamayışları sebebiyle eser Orta Asya Türkçesine aktarılmıştır (vr. 2^a). Tefsirde Kur'ân'ın Fâtiha sûresi ile yirmi dokuz ve otuzuncu cüzlerdeki sûreler olmak üzere toplam kırk dokuz sûre açıklanmıştır. Mütercim Hemedânî Hacı, mukaddime kısmında Çerhî'nin müridlerinin isteği üzerine Fâtiha sûresi ile ve Mülk sûresinden Kur'ân'ın sonuna kadar tefsir edip, Tâcık dilinde yazmasını istediklerini kaydeder. Hemedânî, Çerhî'ye âit tefsirin Tâcık dilinde olmasından dolayı Türklerin ondan yararlanamamaları sebebiyle eseri Türkçeye çevirdiğini vurgular. Ayrıca, Sultan Sencer Muhammed döneminde zühd hayatı yaşayan bazı Türkler, pîrleri olan Seyyid Pâdişah Hacı'ya *Tefsîr-i Çerhî*'yi Türkçeye çevirtmesi için ricâda bulunurlar. Mütercim, büyük bir mesuliyet isteyen böyle bir işi başarmak için kendinde yeterli gücün olmadığını düşünse de pîrinin emrine karşı gelmez "*el-me'mur ma'zur*" fehvâsına sığınarak işe başlar. Hemedânî Hacı, tercümenin 993 (1585) yılında tamamlandığına işaret etmiştir. Yazmanın ön kapağının iç kısmında farklı bir yazıyla şu bilgi sunulmuştur: "*Tefsîr-i Yâkub Çerhî'yi 993 hicrîde Sultan Sencer Muhammed'in emriyle Hacı Hemedânî Türkçeye çevirmiştir.*"

Yazma nüsha ve tercümenin özellikleri şöyle sıralanabilir:

- Sûreler besmele ile ayrılmış ve sûre adları besmelenin karşısındaki kenar-

2 *Sobraniye vostoçnih rukopisey*, sayı: 7180, Pod red. A.Urinbayeva ve L.Yepifanovoy, Taşkent: Fen Yayınları, 1964, VII, 353-354.

3 Razzakova M., "Tefsîr-i Çerhî Eserinin Türkçe Tercümesi", *Şarkşinaslık*, Taşkent, sayı: 10, 2000, s. 91-97.

4 *Yâkub Çerhî Tefsîrinin Türkçe Tercümesi (Tercüme-i Tefsîr-i Çerhî)*, haz. İ. Usmanov - G. Seidova, Taşkent 2010.

ra yazılmıştır. Sûrenin Mekke'ye mi, Medine'ye mi âit olduğu, kaç âyetten ibaret olduğu kaydedilmemiştir.

- Tefsirin tercümesinde Kur'ân âyetleri yazı ve renkle ayrılmaksızın metin içinde aynı şekilde verilmiştir. Fakat yazmanın bazı varaklarında, tefsir edilmekte olan âyeti metinden ayırmak için üstüne çizgi çekilmiştir.
- Âyetin tefsiri sadedinde iktibas edilen hadislerin Türkçe tercümesinin yanında Arapça metin de sunulmuştur. Bazı yerlerde hadisin sâdece Türkçe tercümesi veya sâdece Arapçası verilmiştir.
- Metin içinde bulunan manzum parçalar belli aralık bırakılarak yazılmıştır. Her sayfa metninden sonra bir sonraki sayfanın başladığı kelime gösterilmiştir. "Beyit", "nazım" gibi kelimeler sâdece bazı noktalarda vurgulanmıştır.
- Âyetlerde –muhtemelen müstensih hatâsıyla– kelimelerin düştüğü yerlere de rastlanır.
- Yazmanın 123^a varağının yarısı ve 123^b varağı boştur. Ancak mânâ tamdır ve metinde atlama olmamıştır.
- Mesed, Kureyş ve Beyyine sûrelerinin tercümelere ve tefsirinden önce sûreye âit bazı bilgiler sunulmuştur. Diğer sûreler ilk âyetin tefsiriyle başlamıştır.
- Yazmada yanlış yazılmış kelimeler üzerine çizgi çekilerek silinmiş, kelimenin doğru şekli metnin üst tarafındaki ya da yan taraftaki kenara yazılmıştır. Harflerde hata varsa, harf silinmiş ve söze devam edilmiştir. Kelimelerin birleşik defa yazıldığı noktalar da vardır. Fakat ikinci yazılmış kelime silinmemiştir (Meselâ: 14^a, 18^b, 21^b, 19^a, 19^b, 22^a, 28^a).
- Arapça tamlamalar, hatta bazı ifade ve cümlelerin tercümesi verilmemiş, asıl hâliyle sunulmuştur. Birçok yerde Cüneyd-i Bağdadî, Kuşeyrî ve diğerlerinin sözleri "kâle ba'zu ehli ma'rife" ifadesinin tercümesiz Arapça şekli verilmiştir.
- Yazmadaki Arapça metinlerin çok kısmında, örneğin hadis metinlerinde, gramer analiz yerleri, özel adlar ve yer adları, şiirlerde kâtip tarafından yapılan hatalara rastlanır.⁵

5 Vr. 4^b'de *يكون ما يكون ما يكون* ay cümlesi aslında *يكون ما يكون ما يكون* yani "Olan her şey Benimle olmuştur ve olacak şeyler de Benimle olacaktır" anlamındadır. Vr. 172^a'da İbnü'l-Fârız'ın *سقتني حينا* *سقتني حينا* *راحة مقلي* / *وكأسي* şeklindeki şiirin aslında *وكأسي* / *راحة مقلي* / *وكأسي* şeklinde olması daha doğru olur. Bk. İbnü'l-Fârız, *Divân*, Beyrut: Dâr Sâdır, 2008, s. 46. Vr. 38^b'de *اخرب الجرب ان عضت به الجرب عضها / وان شمرت عن ساقها الجرب شمرا* şeklindeki şiirin doğru şekli şöyledir: *أخو الخرب إن عضت به الخرب عضها / وإن شمرت عن ساقها الخرب شمرا* Bk. Hatem et-Tâi, *Divân*, Beyrut: Dâr Sâdır, 2010, s. 49. Bunların dışında Arapça cümlelerdeki hatalara hadis metinlerinde de rastlanır. Burada müstensihin Arapçadan haberdâr olmadığını tahmin edebiliriz.

- *Tefsîr-i Çerhî*'de âyetlerin tefsiri sırasında Farsça nüshada bulunan mısraların tercümesinin sunulmadığı yerlere de rastlanır. Bununla birlikte Türkçeye çevrilmiş şiirler Farsçasıyla aynı değildir. Bu yüzdendir ki tercüman, şiirin müellifini bazı yerlerde anmaz.
- Farsça metinde bulunan cümlelerin tercümede aksetmediği de görülür.⁶ Bazen de *Tefsîr-i Çerhî*'de Farsça nüshada olmayan metinlere rastlanır.
- Tercümede Farsça kelimelerden de yararlanılmıştır. Ekseri durumlarda Türkçe tercümesi yan yana sunulmuştur. Örneğin “nezdîk” (نزدیک), yani “yavuk” (ياوق) (yakın); “serzeniş” (سرزنیش), yani “kakinç” (فالقینچ) (tembih, melamet); “sunan” (سنان) birle dünya mülkünü aldı, yani “nîze” (نیزه) birlen ve “se nan” (سه نان) birlen ahret mülkünü aldı, yani “uç ekmek” (اوج نان) birlen, miskinsen-kim ne sunanın var ve ne se nân” şeklindedir.
- Son sayfada bir fikhî eserden bir parça ve iki mısra şiir aktarılmıştır.

II. Mir Muhammed Fâzıl Taşkendî Tercümesinin Yazmaları

Tefsîr-i Çerhî, Türklerin ilgisini kazandığı için daha sonraki dönemlerde Molla Küçük lakaplı Mir Muhammed Fâzıl Taşkendî tarafından XVII-XVIII.yüzyıllarda tekrar Türkçeye çevrilmiştir.⁷ Mütercim, büyük ihtimalle kendisinden önce yaşayan Hemedânî Hacı'nın *Tercüme-i*

6 *Tefsîr-i Çerhî*'de Fâtiha sûresinin tefsirinde muhtelif mezheblere karşı yazılan reddiyeler *Tercüme-i Tefsîr-i Çerhî*'de yoktur. Örneğin وایاک نستتین âyetinin tefsirinde Çerhî şöyle yazar: ردّ اعتقاد جبری و معتزلی است، جبری می گوید اختیار ندارم و معتزلی می گوید اختیار دارم و موجد افعال خودم، سنی میگوید بندگی میکنم و توفیق از تو میجویم چنانکه در کلام مجید دلایل عقلیه و نقلیه همه از تو می دانم و از طریق فلسفی و جبری و معتزلی بیزارم. (Tercümesi: Bu âyet Cebrî ve Mu'tezilî itikadına reddiyedir. Cebrîler “ihtiyârsız” derler, Mu'tezilîler “tam ihtiyâra sâhibiz ve fiillerimizin yaratıcılarıyız” derler. Sünnîler “kulluk ederiz ve tevfiği Senden isteriz. Kelâm-ı Mecîd'deki aklı ve naklî delillerin hepsini Senden biliriz; felsefî, cebrî ve mu'tezilî düşüncelerden kaçırız” derler.) Bu cümle ile Fâtiha sûresi tefsirinin sonunda gelen: در روایت کوفیان آمده است که آمین از قرآن نیست و در مصاحف نوشته نشود (Tercümesi: Kûfelilerin rivâyetine göre “âmin” Kur'ân'dan değildir. Bu yüzden mushaflarda yazılmaz) cümlesi Türkçe tercümede yoktur. Ayrıca Kadir sûresinin sonunda Ebû Saîd el-Hanefî tefsirinden yapılan alıntı Hemedânî Hacı tercümesinde aksetmemiştir. Bu metin, Fâzıl Taşkendî tercümesinde vardır. Bk. Özel nüsa, vr. 112^b-113^a. Bunun gibi Kâfrun sûresinin sonunda bu ve İhlas sûresinin مشفقان (Muşakşıkân, yani nifâk ve şirkten korunan iki sûre) denildiğini bildiren metnin tercümesi yoktur. Bk. *Tefsîr-i Çerhî*, s. 234. *Tefsîr-i Çerhî*'nin 75-76. sayfalarında beyân edilen Nuh kısmı da tercümede yoktur.

7 Eserin yazılış tarihi Özbekistan Cumhuriyeti Bilimler Akademisi Şarşınashlık Enstitüsü'nün araştırmacısı A. Nasirov'un notlarında kaydedilmiştir. Bk. A. Nasirov, *Taşkent Âlimleri ve Şairleri*, Özbekistan Cumhuriyeti Bilimler Akademisi Şarşınashlık Enstitüsü El Yazmalar Fonu, nr. 13410, s. 803.

Tefsîr-i Çerhî eserinden habersizdi. Zira söz konusu tercüme Hemedânî Hacı'nın tercümesinden tamamen farklıdır. Günümüzde Taşkendi'ye âit *Tefsîr-i Çerhî* tercümesinin üç yazma nüshası hakkında bilgi vardır. Bunlardan ilki, Fransa'nın Merkezî Asya'yı Araştırma Enstitüsü'nün (IFEAC) kütüphanesinde nr. 137'de korunmaktadır.⁸ Bu nüshanın XVIII-XIX. yüzyıllarda yazıldığı tahmin edilmektedir. Eserin ikinci nüshasının⁹ sonunda hattat, eseri 1254 (1838) Sefer ayının ondördünde bitirdiğini kaydeder. Yazmanın dili günümüz Özbekçesine yakındır. *Tercüme-i Tefsîr-i Çerhî*'de arkaik Türkçeye âit kelimeler sık kullanılmıştır. Söz konusu tercümede ise bu tür kelimeler daha azdır. Örneğin, *Tercüme-i Tefsîr-i Çerhî*'de “uçmah” (cennet), “tamuğ” (cehennem) kelimeleri, Farsça ve Arapça “bihişt”, “cennet”, “cehennem”, “dûzah” kelimelerine nazaran daha çok kullanılmıştır. IFEAC yazmasında ise “bihişt”, “cennet”, “dûzah” kelimelerine çok rastlanır ve “uçmah”, “tamuğ” kelimelerine de rastlanmaz.¹⁰

IFEAC nüshası, tek cilt ve Kokan kağıdına yazılmış olup hasarsız korunmuştur. Varak sayısı 187, sayfalardaki metinler 14-20 satırdan ibarettir. Tefsir edilmekte olan âyeti metinden ayırmak için üstüne kırmızı çizgi çekilmiş, metin nesih hatla ve siyah mürekkeple yazılmıştır. “Beyit”, “nazım” gibi kelimeler kırmızı mürekkeple, şiirler kırmızı mürekkeple ve dört noktayla ana metinden ayrılmıştır. Yâsîn, Mülk, Nûn ve Gâşiye sûrelerinin adı kırmızıyla yazılmış, diğer sûreler “besmele” ile ayrılmış ama adları yazılmamıştır. Âyetin tefsiri için hadisler metinden kırmızı çizgiyle ayrılmıştır. Hadisin Arapça şekli sunulmuş, ardından, “yani” diyerek Türkçe tercümesi verilmiştir (nr. 7180'deki yazmadan farklı olarak hadislerin Arapçası tam ve hemen hemen hatâsızdır). Arapça alıntı cümle ve ifadeler, Kur'ân-ı Kerîm'in âyetleri kırmızı çizgiyle ayrılmıştır. Bu yazma, Şems sûresinin tefsiriyle tamamlanmış, daha sonraki yirmi üç küçük sûre verilmemiştir. Yazmada toplam yirmi yedi sûrenin tefsiri vardır.

8 *Tefsîr-i Çerhî'nin Türkçe Tercümesi*, IFEAC Kütüphanesi, nr. 137.

9 Söz konusu yazma Özbekistan Cumhuriyeti Bilimler Akademisi Şarşınalık Enstitüsü araştırmacısı R. Hudaybergenov'un özel kütüphanesinde korunmaktadır. Bundan sonra “özel yazma” şeklinde atıf yapacağız. R. Hudaybergenov'un yazması IFEAC kütüphanesindeki yazmadan kapsamı (128 vr.), tefsir edilen sûre sayısı ve tertibi ile farklılık taşır. Eserin diğer bir yazması hakkında A. Nasirov'un notlarında bilgi sunulmuştur. Yazma, 286 varaktır. Margilan'da edebiyatçı, ciltçi Ahmedcan Muhammed Babaoğlu'nun elinde 1948 yılına kadar korunmuş, daha sonra da kaybolmuştur. Bk. Nasirov, *age*, s.803.

10 IFEAC yazmasında sadece bir yerde “uçmah” kelimesi kullanılmıştır.

Özel koleksiyondaki yazmada ise IFEAC nüshasında bulunmayan yirmi üç srenin on dokuzu tefsir edilmiş olup toplam otuz altı srenin tefsiri vardır. Kureyş ve İhlâs srelerinin tefsir edildiği birkaç varak eksik olduğundan bu srelerin tefsiri tam değildir. Taşkendî'nin mukaddimesinde *Tefsîr-i Çerhî*'deki Farsça nsz aynen sunulmuş, ardından da tercümesi verilmiştir. Daha sonra da mütercimnin nsz gelmektedir. Yazmada, tercümesi olmayan Farsça metinlere de rastlanır.

Mir Muhammed Fâzıl Taşkendî tercümesinde (elimizde bulunan iki nüshada da) *Tefsîr-i Çerhî* ve *Tercüme-i Tefsîr-i Çerhî*'den farklı olarak Fâtiha sresinden sonra Yâsin sresinin tefsiri gelir. Tefsirden nce Taşkendî'yi Yâsin süresini tefsir etmeye yönelten Mübârek şah-bek adı gösterilmiştir. Fakat srenin tefsirinde hangi kaynağa dayanıldığı konusunda herhangi bir bilgi yoktur. İnsanların Arapça ve Farsça bilmemesi, tercümeye neden olarak gösterilmiştir. Nitekim yazmada şöyle denir:

“Birçok âlim, Kur'ân'ın anlamının teftiş ve tetkikinde kemâle ulaşmış, bazısı Arapça bazısı da Farsça tefsir etmiştir. Bu yurttaki birçok insan Farsça ve Arapça bilmemektedir. Bu yüzden onlara söz konusu tefsirlerden fayda yoktur. Kur'ân-ı Kerîm'in tamamını Türkçeye çevirmek zaman ister. Yâsin'i her gün, her yerde okumak bir âdet olduğundan ve srenin faydası çok olduğundan o, Türkçeye tefsir edilirse faydası ve feyzi tam olur.”¹¹

Tercümede, âyetlerin tefsiri için *Tefsîr-i Çerhî*'de kullanılan beyitler çoğu hallerde bırakılmış; bazen sâdece Farsça beyitler tercmesiz halde sunulmuş, bazen de Türkçe tercüme düz yazı şeklinde aktarılmıştır.

IFEAC yazması Farsça şiir şeklindeki “hikâye”yle tamamlanmıştır ve son iki mısrası şu şekildedir:

ختم شد بر ثنای سبحانی بدعا یاد کن جو بر خوانی

Hemedânî Hacı, tercümede *Tefsîr-i Çerhî*'nin üslubunu korumaya çalışmıştı. Bunu, beyitleri şiir şeklinde tercüme etmeye çalışmış olmasından da anlayabiliriz. Ancak Taşkendî tercümesinde şekil açısından bazı farklılıklar göze çarpar. Her iki tercüme âit oldukları dönemin dil özelliklerini göstermiş olmalarıyla önem taşımaktadırlar.

Taşkendî'ye âit *Tefsîr-i Çerhî* tercümesinin üslubu hakkında özetle şunlar kaydedilebilir:

- Tefsirde bazı âyetler eski Türk tefsirlerine özgü şekilde kelime kelime sunulmuştur. Örneğin Mülk sresinin ilk âyeti, “*لۇق تۇرۇر ۋە بەکە تۇرۇر*”

¹¹ IFEAC nüshası, vr. 10^b-11 .

köp yahşiliq bile turur ve ve barça nerseler andin turur *بَيْدِهِ* *Ol Huday-kim* *بَيْدِهِ*
Aning kudreti ve fermanında turur *الْمَلِكُ* *padişahlık* *قَدِيرٌ* *كُلِّ شَيْءٍ* *ve Ol*
barça nerselerğa tavana turur” şeklindedir.

- Tefsir edilmekte olan sûre ya da âyetlerin nüzul sebepleri belirtilmiştir.
- Tefsir edilmekte olan âyetler âlimler tarafında farklı okunmuşsa bu durum kaydedilmiş ve okunuşa göre anlamın değiştiği de vurgulanmıştır.
- Âyetler dilbilimi açısından da ele alınmıştır.
- Âyetlerin tefsirinde Kur’ân-ı Kerîm’in diğer âyetlerine de başvurulmuştur.
- Sahâbe ve tâbiîn rivâyetlerinden istifâde edilmiştir.
- Sûrelerin tefsirinden sonra özellikleri hakkında bilgi sunulmuş ilgili bilgiler hadislerle delillenmiştir.
- Akîde konularına da tefsir sırasında değinilmiş, Mu’tezilî, Râfizî, Cebrî, Murciî tavırlar redde konu edilmiştir.
- Süfyân-ı Sevrî, Abdullah Ensarî Herevî, Hasan el-Basrî, Zünnûn-ı Mısrî, Yahya b. Muaz, Cüneyd-i Bağdâdî, Hakîm Tirmizî, Ebu Bekr el-Verrâk, Abdülhâlık Gucdüvânî, Alâaddin Attâr gibi ünlü sûfilerin sözlerine, menkıbelerine yer verilmiştir.
- Tefsirin önemli özelliklerinden biri, “Bu âyetten dervişlerin nasibi şöyle ki”, “Ey azîz, bu sözden senin nasîbin şöyle ki”, “Bundan ârifin nasibi odur ki”, “Bu sözden sana nasip odur ki”, “Bundan dervişin murâdı şu ki”, “Bundan bizim nasîbimiz şu ki” gibi ifadelerle şeyh, derviş, ârif, âlim ve sıradan okuyucuya tavsiyelerde bulunulmasıdır.
- Tefsire özgü üsluplardan biri, müellifin düşüncelerini ve bakış açısını “bu fakir şöyle der” şeklinde beyân etmiş olmasıdır. Müellif, fikrini beyândan sonra “vallâhu teâlâ a’lem” ya da “ihtimâli var” ifadelerini eklemiştir.
- Âyetlerin tefsiri için altmış üç yerde konuyla ilgili şiirler sunulmuştur.
- Çerhî’nin özel hayatıyla ilgili olaylara; pîri, babası, çocuğu hakkındaki bilgilere yer verilmiştir.
- Her sûreden sonra konuyla ilgili olarak dualar ve nasihatlar aktarılmıştır.
- Eserde Nakşbendî tarikatının özellikleri, tarikat şeyhlerinin hikmetli sözleri, onların faaliyetleriyle ilgili ibretli hikayeler sunulmuştur. “Hâcemiz” diyerek Bahâuddin Nakşbend, Alâaddin Attâr, Abdülhâlık Gucdüvânî ve Muhammed Pârsâ’nın tarikat kuralları hakkındaki sözlerine özellikle yer verilmiştir.

Çerhî Tefsiri ile İlgili Kısa Bibliyografya

a) Yazma Eserler

Hemedâni Hacı, *Tercüme-i Tefsîr-i Çerhî*, Özbekistan Cumhuriyeti Bilimler Akademisi Şarkşinaslık Enstitüsü El Yazma Eserler Fonu, nr. 7180.

Mir Muhammed Fâzıl Taşkendî, *Tefsîr-i Çerhî'nin Türkçe Tercümesi*, IFEAC Kütüphanesi, nr. 137.

Mir Muhammed Fâzıl Taşkendî, *Tefsîr-i Çerhî'nin Türkçe Tercümesi*, Özel kütüphane.

Yâkub Çerhî, *Tefsîr-i Çerhî*, Özbekistan Müslümanlar İdaresi Kütüphanesi, nr. 385.

b) Litografya Baskılar

Tefsîr-i Çerhî, Bombay: Matbaa-i Kerimî, 1908.

Tefsîr-i Çerhî, İstanbul 1991.

c) Özbekçe Araştırmalar

Babahanov Ş., Mensur A., *Nakşibend Tarikatına Ait El Yazma Eserler Fihristi*, Taşkent: Maveraunnehir, 1993.

Razzakova M., "Tefsîr-i Çerhî Eserinin Türkçe Tercümesi", *Şarkşinaslık*, Taşkent 2000, nr. 10, s. 91-97.

Razzakova M., *Mevlâna Yâkub Çerhî*, Taşkent: Muharrir Yayınevi, 2013.

Türkçe Tefsir, haz. K. Mahmudov, Taşkent 2000.